

ЛЮДИНА ЯК ОБ'ЄКТ ПОРІВНЯННЯ У ФРЕЙМОВИХ СТРУКТУРАХ «ЛЮДИНА І ПРИРОДА» (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ Т. ГАРДІ)

Аналізуються порівняльні фреймові структури на позначення людини і природи в англomовному літературно-художньому дискурсі. Досліджується функціонування фреймових структур, у яких термінальні елементи, що представляють фрейм «ЛЮДИНА», є об'єктом порівняння, а термінальні елементи, що репрезентують фрейм «ПРИРОДА», – суб'єктом порівняння.

Ключові слова: фрейм, фреймова структура, термінал, термінальний елемент, об'єкт порівняння, суб'єкт порівняння.

Кінець минулого століття приніс людству значні здобутки у розвитку гуманітарних наук. Це стосується, зокрема, таких галузей філології, як соціолінгвістика, психолінгвістика, текстолінгвістика, дискурсна лінгвістика. Їхній інтенсивний розвиток зумовлений впливом когнітології як дієвої методологічної науки, когнітивною парадигмою сучасних наукових досліджень. Когнітивна лінгвістика оперує певними моделями та одиницями опису когніції, які оптимально змогли б пояснити різні види мисленнево-мовленневої діяльності людини. Пошук моделей когніції приводить дослідників до потреби розв'язання першочергової проблеми структур репрезентації знань. Головною моделлю репрезентації знань у когнітології вважається **фрейм** [4, с. 72].

Фрейм – феномен, який викликає суперечливі тлумачення, що пов'язано зі складністю самого явища, з одного боку, і недостатньою теоретичною розробленістю – з іншого. Твердження про те, що знання людини існує у формі комплексно структурованих сукупностей, було швидко акцептоване й набуло популярності, насамперед у когнітивній психології та інформатиці. Проте дискусія, розпочата М. Мінським на тему фреймів у 1975 році, залишилась на рівні концептуальних роздумів.

Недостатньо досліджена проблема фреймів у лінгвістиці, зокрема у текстолінгвістиці. Автори концепцій, пов'язаних із питанням фреймів,

розглядають цей феномен кожен під своїм кутом зору. Зокрема, Ч. Філлмор кваліфікує фрейми як об'єднані у систему певні схеми понять або термінів [7, с. 123–124]. Т. А. ван Дейк вважає, що фрейми – це стереотипні ситуації (інтерації), які фіксують вчинки учасників, що діють на основі соціальних установок [6, с. 27]. На думку Е. Чарняка, фрейм становить собою корпус інформації з певної теми [5, с. 362]. Як бачимо, дослідники по-різному підходять до визначення поняття «фрейм», а відтак ряд проблем залишаються відкритими і потребують глибшого вивчення, особливо ті, що стосуються фреймової організації літературно-художнього дискурсу.

Посилення ролі когнітивної парадигми в сучасній мовознавчій науці та недостатній рівень вивчення фреймових структур у літературно-художньому дискурсі зумовили **актуальність** даного дослідження.

Мета роботи полягає в аналізі фреймових структур «ЛЮДИНА і ПРИРОДА» в англomовному літературно-художньому дискурсі, в яких термінальні елементи, що представляють фрейм «ЛЮДИНА», є об'єктом порівняння, а термінальні елементи, що зображають фрейм «ПРИРОДА», – суб'єктом порівняння.

Об'єкт дослідження становлять порівняльні конструкції на позначення людини і природи; **предмет** – термінальні елементи, що представляють фрейм «ЛЮДИНА» і є об'єктом порівняння у зазначених порівняльних конструкціях.

Матеріалом для дослідження слугували твори англійського письменника Т. Гарді.

Для аналізу фреймової організації літературно-художнього дискурсу використовуємо терміни «**фрейм**», «**фреймова структура**», «**термінал**», «**термінальний елемент**». **Фрейм** кваліфікуємо як лінгво-когнітивну структуру з подвійним статусом: з одного боку, фрейм належить до ментальних утворень, є однією з одиниць представлення знань, а з іншого

боку, знаходить своє вираження в мовленні, експлікуючись за допомогою мовних засобів. У дискурсі фрейми знаходять своє вираження у лексико-синтаксичних структурах, що представляють семантичну модель однієї з тематичних ліній і називаються **фреймовими структурами**. Термінали є складовими фрейму (вузлами), за допомогою яких відбувається текстова активізація відповідних структур знань у свідомості читача. Термінали знаходять своє вираження в мовленні через відповідні лексичні одиниці, що називаються **термінальними елементами**.

Фрейм «ПРИРОДА» і фрейм «ЛЮДИНА» розглядаємо як когнітивні структури, в основі яких перебувають категоріальні знання про природу та людину, зафіксовані в лексикографічних джерелах. Так, ПРИРОДА – це *«сукупність особливостей рослинного і тваринного світу, кліматичних умов, рельєфу якої-небудь місцевості, країни»* [1, с. 945]. Це визначення містить основні термінали, що складають фрейм «ПРИРОДА»: *РОСЛИНИ – ТВАРИНИ – ЛАНДШАФТ – ПРИРОДНІ ЯВИЩА*.

ЛЮДИНА – це *«особа як утілення високих інтелектуальних і моральних властивостей»*; ЛЮДИ – *«особи, об'єднані певними, характерними або спільними ознаками; особи, що мають справу з певним суб'єктом; особи, що працюють у якій-небудь галузі виробництва»* [1, с. 499]. *Спільні ознаки* розглядаємо як *спільні риси*, а *риса* – це *«сукупність частин, ліній, що утворюють зовнішній вигляд; зовнішній вираз якогось почуття, настрою і т. ін.»* [1, с. 1031]. Таким чином, терміналами фрейму «ЛЮДИНА» є *ХАРАКТЕР* (інтелектуальні та моральні властивості) – *ЗОВНІШНІСТЬ* (зовнішній вигляд) – *СТАН* (почуття, настрої) – *МІЖОСОБИСТІСНІ ВІДНОСИНИ* (мають справу із суб'єктом) – *ДІЯ / ДІЯЛЬНІСТЬ* (працюють).

Термінальні елементи фреймів «ЛЮДИНА» і «ПРИРОДА», поєднуючись, утворюють єдину фреймову структуру «ЛЮДИНА і ПРИРОДА». Особливо чітко внутрішньофреймові зв'язки зазначених

фреймів простежуються у структурах, в яких природа представлена як порівняння.

В основу нашого аналізу покладено типологію Є. О. Кучинської, яка виділяє такі складові логіко-понятійної структури порівняння, як: 1) об'єкт порівняння (предмет, який порівнюють); 2) суб'єкт порівняння (предмет, з яким порівнюють); 3) основа порівняння (якість, що лежить в основі порівняння); 4) висновок або результат порівняння [3, с. 84].

Таким чином, аналізу підлягають фреймові структури, у яких термінальні елементи, що представляють фрейм «ЛЮДИНА», є об'єктом порівняння, а термінальні елементи, що зображають фрейм «ПРИРОДА», – суб'єктом порівняння.

Природа як порівняння у фреймових структурах нерідко використовується у літературно-художньому дискурсі для зображення психологічного стану людини. Звернемось, для прикладу, до творчості відомого англійського письменника кінця ХІХ ст. – Томаса Гарді. Емоційне життя персонажів його творів нерозривно пов'язане з природою. Митець ретельно презентував характери, намагаючись надати їм психологічної глибини й об'ємності [2, с. 10]. Для письменника кожний прояв природного життя одухотворений і тим самим пов'язаний з духовним життям людини, про що свідчить, зокрема, опис внутрішнього стану головної героїні роману «Тесс із роду д'Ербервіллів», яка опинилась під пильним поглядом свого нареченого: *Having a consciousness that Clare was regarding her, Tess began to trace imaginary patterns on the tablecloth with her forefinger with the constraint of a domestic animal that perceives itself to be watched* [8, с. 155]. / Усвідомлюючи, що Клер дивиться на неї, Тесс почала малювати вказівним пальцем уявні візерунки на скатертині, відчуючи збентеження, немов домашня тваринка, яка знає, що за нею спостерігають. (тут і далі переклад українською наш. – С. К.)

Цю лексико-синтаксичну структуру можна кваліфікувати як фреймову структуру абсолютної експліцитності, адже тут наявна вербалізація як засобу, так і результату зображення, що забезпечується адекватним вибором відповідних лексичних одиниць. У цьому випадку такими одиницями є термінальні елементи *animal* (тваринка) (фрейм «ПРИРОДА») та *constraint* (збентеження) (фрейм «ЛЮДИНА»), останній з яких позначає відчуття, що охопило молоду дівчину, експліцитно представляючи термінал «Внутрішній стан».

Наявність експліцитних термінальних елементів фрейма «ЛЮДИНА», що зображають психологічний стан персонажів у відповідній фреймовій структурі, необов'язкова. Як показує наступний фрагмент, внутрішній світ людини можна передати за допомогою лексичних одиниць, що представляють термінали фрейма «ПРИРОДА». Зокрема, зображення сили пристрасті значною мірою досягається завдяки зіставленню з рослиною: *The ardour of his affection being so palpable that she seemed to flinch under it like a plant in too burning a sun* [8, с. 218]. / *Вогонь його пристрасті був таким відчутним, що здавалось, ніби вона тремтить, наче рослина під надто палючим сонцем*. Не останню роль у наведеній структурі відіграє термінальний елемент фрейму «ПРИРОДА» *sun* (сонце) та супроводжуюче означення *burning* (палюче), яке передає всю глибину кохання, що запалило два самотніх серця.

Зображення психологічного стану нерідко поєднуються з описами зовнішності персонажів: *Yeobright and Eustacia looked at each other for one instant. With the glance the calm fixity of her features sublimed itself to an expression of refinement and warmth: it was like garish noon rising to the dignity of sunset in a couple of seconds* [9, с. 216–217]. / *Якусь мить Ібрайт та Юстасія дивились один на одного. І після цього обміну поглядами спокійна непорушність її рис змінилась виразом витонченості й тепла: це*

було, наче яскравий полудень за кілька секунд піднісся до благородства вечірньої зорі.

Аналогічне поєднання лексичних одиниць, що представляють термінали «Зовнішність» та «Внутрішній стан» фрейма «ПРИРОДА», простежуємо в такому фрагменті: *Not quite sure of her direction Tess stood still upon the hemmed expanse of verdant flatness, like a fly on a billiard-table of indefinite length, and of no more consequence to the surroundings than that fly* [8, с. 135]. / Не впевнена, куди йти, Тесс стояла на замкнутій поверхні зеленої рівнини, неначе муха на безмірно довгому більярдному столі, і для оточуючого світу мала не більше значення, ніж та муха. У наведеній фреймовій структурі завдяки порівнянню з мухою простежуємо імпліцитне представлення зовнішності, оскільки через відсутність експліцитного маркера терміналу «Зовнішність» відбувається неповна кореляція термінальних елементів фреймів «ЛЮДИНА» і «ПРИРОДА», а також убачаємо відображення внутрішнього стану, маркером якого є предикативна частина *not quite sure*, що виражає стан цілковитої безпорадності молодой дівчини перед життєвими обставинами.

Зображення дій персонажів через зіставлення їх із природою наявне також в інших фрагментах, один з яких описує поведінку Тесс у період її закоханості в Енджела Клера (роман «Тесс із роду д'Ербервіллів»): *Clare hardily kept his arm round her waist in sight of these watermen, with the air of a man who was accustomed to public dalliance, though actually as shy as she who, with lips parted and eyes askance on the labourers, wore the look of a wary animal the while* [8, с. 248]. / Клер сміливо обнімав її за талію, з виглядом людини, яка звикла залицятися прилюдно, хоча в дійсності бентежився не менше, ніж Тесс, яка, з напіввідкритим ротом, потайки, мов насторожений звірок, весь час поглядала на робітників. У цій структурі семантика слова *wary* (насторожений) дає також підстави стверджувати про імпліцитне відображення внутрішнього стану дівчини, а

сам факт порівняння із звірком свідчить про елемент зовнішньої характеристики, що підсилюється добором відповідної лексики, яка представляє фрейм «ЛЮДИНА»: *parted lips, eyes askance*.

Звернімось до ще одного важливого, на наш погляд, прикладу, в якому відображено психологічний стан людини через зіставлення її дій з об'єктами із світу природи: *There was something of the habitude of the wild animal in the unreflecting instinct with which she rambled on – disconnecting herself by littles from her eventual past at every step, obliterating her identity* [8, с. 351]. / *Мов дикий звір, що керується інстинктом, Тесс бездумно брела вперед, відриваючись мало-помалу від подій минулого свого життя, не думаючи про себе*. Як видно, головна кореляція відбувається через взаємодію елементів терміналу «Дія» (фрейм «ЛЮДИНА»), вираженого дієсловом *to ramble*, і терміналу «Тварина» (фрейм «ПРИРОДА»), вираженого іменником *animal*.

Таким чином, простежені нами шляхи кореляції термінальних елементів, що представляють фрейми «ЛЮДИНА» і «ПРИРОДА» у порівняльних фреймових структурах, відіграють важливу роль у декодуванні авторської прагматики. Це проявляється передусім у тому, що, завдяки порівнянню людини з природою, стає більш зрозумілим емоційний стан персонажів творів, розкривається їхній внутрішній світ. Однак не менш вагомими виявляються імпліцитні зв'язки, що нерідко присутні у подібного роду фреймових структурах і вимагають комплексних досліджень, а отже, можуть становити предмет **подальших наукових розвідок** у галузі когнітивної лінгвістики.

Список використаної літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад., гол. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь : ВТ „Перун”, 2003. – 1440 с.

2. Демурова Н. Томас Гарди, прозаик и поэт: / Т. Гарди вступ. статья Н. Демурова // Избранные произведения. – М. : Худож. лит., 1988. – С. 5–20.
3. Кучинская Е. А. Макрополе компаративности научного стиля в современном английском языке (подстиль точных наук) : дис. ... канд. филол. наук: / Кучинская Е. А. – Минск : Минский гос. пед. ин-т иностр. яз., 1992. – 136 с.
4. Селіванова О. О. Актуальні напрями сучасної лінгвістики / О. О. Селіванова. – К. : Вид-во Укр. фітосоц. центру, 1999. – 148 с.
5. Charniak E. A Framed Painting: the Representation of a Common Sense Knowledge Fragment / E. Charniak // Cognitive Science. – 1977. – P. 355–394.
6. Dijk T. A., van. Semantic Macrostructures and Knowledge Frames in Discourse Comprehension / T. A. van Dijk // Cognitive Processes in Comprehension. – Hillsdale, 1977. – P. 3–32.
7. Fillmore Ch. An Alternative to Checklist Theories of Meaning / Ch. Fillmore // Proceedings of the First Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society. – Berkeley, 1975. – P. 123–131.
8. Hardy T. Tess of the D'Urbervilles / T. Hardy. – London : Penguin Books, 1994. – 508 p.
9. Hardy T. The Return of the Native / T. Hardy. – London : Penguin Books, 1994. – 482 p.

The article is devoted to the analysis of the comparative frame structures, that denote man and nature in the English belles-lettres discourse. We investigate the functioning of the frame structures, in which the terminal elements, that symbolize the frame “Man”, are the object of comparison, and the terminal elements, that represent the frame “Nature”, are the subject of comparison.

Key words: frame, frame structure, terminal, terminal element, object of comparison, subject of comparison.